

Πρώϊμα Ελληνικά
Παιδιατρικά Κείμενα

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Πρώϊμα Ελληνικά
Παιδιατρικά Κείμενα

ΑΘΗΝΑ 2009

Δημήτριος Καραμπερόπουλος

Διδάκτωρ Ιστορίας της Ιατρικής, Πανεπιστημίου Αθηνών

Μιλτιάδου 3, 145 62 Κηφισιά - Αθήνα

Τηλ.-Φαξ: 210 8011066

e-mail: karamber@otenet.gr

www.karaberopoulos.gr

Δημοσιεύθηκε στα *Πρακτικά 1ης Ημερίδας Ιστορίας της Ελληνικής Παι-
διατρικής 2006*, Αθήνα 2007, σσ. 43-51.

Πρώιμα Ελληνικά Παιδιατρικά Κείμενα

Από τα μέσα του 18ου αιώνα κάνουν την εμφάνισή τους τα ελληνικά ιατρικά βιβλία, τυπωμένα στις ευρωπαϊκές πόλεις από λογίους και ιατρούς που σπούδαζαν στα πανεπιστήμια της Ευρώπης, αν και ένα ιατρικό βιβλίο είχε τυπωθεί το 1724 στη Βενετία από τον Έλληνα Ηπειρώτη ιατρό Σταύρο Μουλαΐμη και μάλλον αυτό το βιβλίο θα πρέπει, όπως έχουμε υποστηρίξει, να είναι το πρώτο στα ελληνικά ιατρικό βιβλίο.¹

Μέχρι την Ελληνική Επανάσταση έχουν εντοπισθεί 28 ιατρικά βιβλία,² ενώ από το 1822 έως την ίδρυση του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1837 είχαν τυπωθεί άλλα 35 περίπου ιατρικά βιβλία. Από την έρευνα διαπιστώθηκε ότι ένα ανώνυμο βιβλίο του 1805 με τίτλο *«Διδασκαλία παραινετική περί της χρήσεως της δαμαλίδος»* αναφέρεται στην αποτελεσματικότητα του εμβολιασμού του δαμαλισμού για την προστασία των παιδιών από την ευλογιά, στο οποίο μάλιστα παρατίθεται και σχετικός στατιστικός πίνακας με τη μείωση του αριθμού θανάτων των παιδιών από την ευλογιά μετά την εφαρμογή του δαμαλισμού.

«Νουθεσίαι διά τα Βρέφη»

Σε μερικά άλλα περιέχονται και λίγες οδηγίες για τα βρέφη, όπως στο βιβλίο που εκδόθηκε στη Βενετία με τίτλο *«Νουθεσίαι εις τον λαόν εις διαφύλαξιν της σωματικής υγείας πάνν ωφέλιμοι»* του διάσημου της εποχής ιατρού της Λωζάνης Τισσό (Samouel Andre Tissot, 1728–1797), και μεταφράστηκε στα ελληνικά από τον Γεώργιο Βεντότη, (1757–1795), πατέρα της ελληνικής τυπογραφίας. Στο δεύτερο τόμο αφιερώνονται λίγες σελίδες (46–68) με τίτλο *«Νουθεσίαι διά τα βρέφη»*. Τονίζεται ότι οι ιατροί έχουν αμελήσει τις αρρώστιες των παιδιών και κατ' αυτόν τον τρόπο άφησαν τα παιδιά σε εκείνους που δεν είναι αρμόδιοι να τα περιθάλπουν. Μάλιστα παρατηρεί ότι τα βρέφη ενώ *«δεν ηξεύρουν να ομιλήσουν διά να ειπούν την αρρωσίαν τους»*, όμως *«ομιλούν μίαν εδικήν τους, την οποίαν πρέπει να σπουδάξωμεν να την καταλάβωμεν»* και θα πρέπει ο έμπειρος ιατρός να γνωρίζει *«τη διάλεκτον των βρεφών»* για να μπορεί *«να τα ιατρεύση από τας αρρωστί-*

ών», μνημονεύοντας μερικές περιπτώσεις εξ αυτών, όπως «το μηχώνειον», «το ξύνισμα του γάλακτος», «τα δόντια», «τα σκουλήκια», «η θερμική αρρωστία» από την ευλογία και από την «κοκκίνα», δηλαδή την ιλαρά.

Το «μηχώνειον», το οποίο είναι «μία ύλη μαύρη, μήτε αραιά μήτε πυκνή», πρέπει να αποβληθεί «προτού να φάγη γάλα το βρέφος», διότι αυτό φθείρει το γάλα και προκαλεί διάφορα πάθη. Γι' αυτό συνιστάται η «κένωσις τοιαύτης ύλης» που επιτυγχάνεται (α) αφήνοντας χωρίς γάλα το βρέφος τις πρώτες 24 ώρες, (β) δίνοντας να πίνει νερό με λίγη ζάχαρη ή μέλι για να διαλυθεί το μηχώνειο και να αποβληθεί και (γ) δίνοντας σιρόπια για την αποβολή του μηχωνείου, όπως του αμυγδαλόλαδου. Για το αμυγδαλόλαδο επισημαίνεται ότι το συνιστούν σε πόνους των βρεφών, αλλά μία τέτοια χρήση είναι βλαβερή και «μάλιστα κινδυνώδης» συμπληρώνοντας ότι η κατάχρηση του λαδιού συμβάλλει και στην εμφάνιση ραχίτιδος.

Άλλη αιτία αρρωστιών των βρεφών είναι τα «σκουλήγια», τα οποία «ευγαίνουν ή από το στόμα ή από τον πρωκτόν». Προκαλούν απόφραξη των εντέρων, απορροφούν τον «χυλόν», που είναι για το βρέφος και παροξύνουν τα έντερα και τα πληγώνουν. Για τη θεραπεία αναγράφονται τα σχετικά φάρμακα. Ακόμη, ο συγγραφέας τονίζει τα δυσάρεστα αποτελέσματα από τη συχνή χρήση των «ανωδύων» φαρμάκων όπως της θηριακής και το σιρόπι της παπαρούνας.

Στο ίδιο βιβλίο, τόμ. 1, σελ. 160–166, γίνεται περιγραφή της ιλαράς, την οποία ονομάζει «κοκκίνα». Ο όρος «ύλεση» για πρώτη ίσως φορά συναντάται στο «Ιατρικό Λεξικό» του Ιωάννου Νικολίδη, που περιέχεται στο βιβλίο του για τη σύφιλη με τίτλο «Ερμηγεία περί του πώς πρέπει να θεραπεύεται το γαλλικόν πάθος ήγουν η μαλαφράντζα», Βιέννη 1794, ενώ ο ιατρός Πέτρος Ηπής στο βιβλίο του «Λοιμολογία», Βιέννη 1816, σελ. 46, χρησιμοποιεί τον όρο «φοινικισμός» μεταφράζοντας τον λατινικό όρο «morbilli». Ωστόσο τον όρο «ιλαρά» τον συναντούμε στο βιβλίο «Πραγματείας Ιατρικής», Κωνσταντινούπολις 1818, (σελ. 295), του ιατρού Σεργίου Ιωάννου, ο οποίος γράφει ότι ο Άγγλος ιατρός Th. Sydenham, (1624–1689), «συνέγραψεν και περί ιλαράς».

Για την ιλαρά σημειώνεται ότι «προμηνύεται ημέραις πολλαίς προτού να φανή, από ένα βήχα ξηρόν και συχνόν... από ένα αποκάρωμα, από μίαν άκραν κοκκινάδα και καύσιν εις τα μάτια, με φούσκωμα των βλεφάρων... δεν μπορούν να υποφέρουν το φως, με συχνόν πταρνησμόν» με ρινόρροια και δακρύρροια. Στη συνέχεια αναφέρεται ότι «η καύσις και η θέρμη αυξάνει ταχέως» και ο ασθενής «έχει μέγα βήχαν, στενοχωρίαν, αδημονίαν» με τάση για έμετο και «διάρροϊαν» και «η γλώσσα είναι άσπρη, η δίψα μεγάλη».

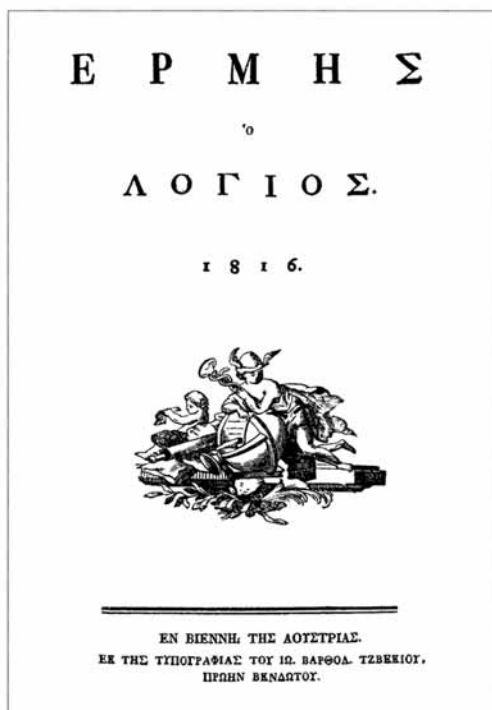
Ακολουθεί το εξανθηματικό στάδιο, «την τετάρτην ή την πέμπτην ημέραν, και συχνάκις μετά την τρίτην, φανερώνονται ταχύτερον τα σπηρία και πολλότατα εις το πρόσωπον, το οποίον έπειτα από ολίγαις ώραις γεμίζει από σημάδια τα οποία παραμοιάζουν με το τζίμπισμα του ψίλλου, αλλά πλέον κόκκινον». Τονίζεται ότι τα εξανθηματικά στοιχεία συρρέουν, «πολλά από αυτά ενωμένα κάμουν κάποια σημάδια μεγάλα και κόκκινα, πλατεία ή πολύ ή ολίγον τα οποία φλογίζοντας το δέρμα, προξενούν μέγα φούσκωμα εις τα μάτια εις το πρόσωπον και καμμίαν φοράν κλείονται τα μάτια». Επισημαίνεται ότι το εξάνθημα επεκτείνεται από το πρόσωπο στο κορμό, «τα σπηρία κατεβαίνουν εις το στήθος εις τα χέρια εις μεριά εις τα πόδια».

Σημειώνεται ότι «*την τρίτην ημέραν ή και την τετάρτην*» του εξανθήματος «*ολιγοστεύει η κοκκινάδα, τα σημάδια ήτοι φουσκαλίδες ξηραίνονται και πίπτουν εις μικρά λέπια*», τονίζοντας ότι μετά την εννάτην ή ενδεκάτην ημέραν δεν παραμένει «*κανένα ίχνος κοκκινάδας και το δέρμα ευθύς ισιάζει και διορθώνεται*». Γίνεται αναφορά στην θεραπευτική υποστήριξη των ασθενών και στις επιπλοκές «*τα επακολουθήματα*», που συμβαίνουν στα παιδιά. Μνημονεύονται προσπάθειες για τον εμβολιασμό της ιλαράς.

«Φυσική Ανατροφή των Παιδών»

Δύο πρώιμα παιδιατρικά κείμενα για την περιποίηση του νεογνού και του βρέφους συναντούμε το 1816 και 1817 στο σημαντικό προεπαναστατικό περιοδικό *Ερμής ο Λόγιος*,³ στο οποίο δημοσιεύονται τα κείμενα του ιατρού Πέτρου Ηπήτη, (1795–1861), ο οποίος εκείνη τη χρονιά το 1816 είχε ανακηρυχθεί διδάκτωρ του Πανεπιστημίου της Βιέννης. Το πρώτο άρθρο φέρει τον τίτλο «*Φυσική ανατροφή των παιδων παρά τινος ιατρού*», *Ερμής ο Λόγιος* 1816, σελ. 279–291,⁴ και το δεύτερο «*Φυσική ανατροφή. Διατριβή ιατρική παρά ιατρού προς τους γονείς*», *Ερμής ο Λόγιος* 1817, σελ. 533–547 και 569–578.

Ο Ηπήτης για τον θηλασμό τονίζει ότι το μητρικό γάλα είναι η φυσική τροφή του νεογεννήτου και με έμφαση παρατηρεί ότι «*μήτε των ζώων μήτε της βυζάστρας το γάλα δύναται να εκπληρώση ακριβώς την έλλειψιν του μητρικού*» και παράλληλα κατηγορεί τις γυναίκες των πλουσίων, οι οποίες αφήνουν το «*γλυκύτατον καθήκον του θηλάσματος*». Τα γράφει αυτά ο Ηπήτης διότι την εποχή εκείνη είχε αρχίσει η τάση να δίνουν ξένο γάλα στα νεογέννητα, νοοτροπία την οποία καταγράφει ο J.J. Rousseau, (1712–1778), στο βιβλίο του «*Αιμίλιος*», που εκδόθηκε το 1762 (ελληνική μετάφραση εκδόσεις Αναγνωστίδη, Αθήνα (χ.χ.), τόμ. 1, σελ. 51 κ. εξ.) και ο διδάσκαλος του Γένους Γρηγόριος Κωνσταντάς στο βιβλίο του «*Στοιχεία λογικής*», Βενετία 1818, τόμ. 4, σελ. 291. Μάλιστα ο ιατρός Κων. Καρακά-

Εικόνα 1. Σελίδα τίτλου του προεπαναστατικού περιοδικού «Ερμής ο Λόγιος», Βιέννη, 1816.

σας στο βιβλίο του *«Τοπογραφία της Βλαχίας και ανθρωπολογικά παρατηρήσεις αναφορικά προς την υγείαν και τας νόσους των κατοίκων αυτής»*, Βουκουρέστι 1830, σελ. 146, για τον μητρικό θηλασμό παρατηρεί ότι *«αι νέαι μέθοδοι αι οποίαι κατά δυστυχίαν εφευρεθείσαι εις την Ευρώπην συνίστανται εις το να τρέφουν τα βρέφη με άλλην τροφήν και όχι με το μητρικό γάλα, είναι εις αυτούς τους κατοίκους άγνωσται»*.

Ο ιατρός Ηπήτης απαγορεύει να δίνουν σακχαρόνερο στο νεογέννητο, όπως ήταν συνήθεια, αλλά να του προσφέρουν το μητρικό γάλα αμέσως μετά τη γέννησή του. Ονομάζει τις πρώτες σταγόνες του μητρικού γάλακτος, που βοηθάει την κένωση του «μηκωνείου», «κολώστρον ή τροφαλίζ». Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι ο Ηπήτης μνημονεύει τον ελληνικό όρο «τροφαλίζ» από το ρήμα τρέφω και τον λατινικό «κολώστρον», από το «colostra», ο οποίος όμως επικράτησε στην ελληνική ορολογία. Για τη συχνότητα του θηλασμού γράφει ότι η μητέρα θα θηλάζει όποτε το μωρό θέλει, 4–5 φορές την ημέρα και 1–2 φορές τη νύχτα, και ο θηλασμός θα είναι μέχρι τον έκτο ή ένατο μήνα όχι όμως πάνω από το 12 μήνα, διότι προδιαθέτει, όπως σημειώνει, τα βρέφη σε ραχίτιδα.

Αναγράφει τις καταστάσεις οι οποίες θα αναγκάσουν τη μητέρα να διακόψει το θηλασμό, όπως *«στηθόπονο, βήχαν, αιμόπτυσιν, αιματέμεσιν, καρκινώματα, χοιράδας, ποδάγραν, σφοδρά υστερικά, επιληψίαν, και όσαι εισίν επιρροεΐς εις θυμόν ή άλλα σφοδρά ψυχικά πάθη»* και συμπληρώνει ότι δεν θα θηλάσουν τα νεογέννητα όσες πάσχουν από *«φθίσεως, ραχίτιδος, έρπητος, χοιράδων, νεφρίτιδος, αρθρίτιδος και άλλων παθών διαδεδομένων διά του γάλακτος»*. Σχετικά με το θηλασμό και της *«απολαύσεως του έρωτος»*, σημειώνει ότι θα πρέπει να είναι *«απευκτέαι αι ανστηραί παραγγελίαι των Παλαιών»*, που την απαγόρευαν, όπως για παράδειγμα γράφει ο ιατρός Σωρανός στο έργο του *Γυναικείων* Β 19. Ο Ηπήτης ακόμη τονίζει ότι ο θηλασμός δεν θα διακόπτεται στις περιπτώσεις εμμήνου περιόδου και νέας κυήσεως.

Όταν όμως η μητέρα δεν είναι σε θέση να θηλάσει το νεογέννητο τότε θα πρέπει να του δοθεί γάλα από «βυζάστρα ή τροφό». Ο ιατρός Ηπήτης δίνει σαφείς οδηγίες για την εκλογή της βυζάστρας, για την υγεία, και την ηλικία της, και τονίζει ότι το δικό της μωρό θα πρέπει να είναι ανάλογης ηλικίας με το μωρό που θα θηλάζει. Κατακρίνει εκείνους οι οποίοι εξετάζουν το γάλα της βυζάστρας αν είναι θρεπτικό, τονίζοντας ότι ασφαλέστερη απόδειξη θα πρέπει να αποτελεί η καλή κατάσταση του βρέφους, την οποία διαπιστώνει *«ο μαιευτήρας ή ο εξησκημένος ιατρός»*, όπως γράφει. Σημειώνουμε ότι για την εκλογή της βυζάστρας και για τη δοκιμασία του γάλακτός της γράφει σχετικά ο ιατρός Σωρανός, *«Περί εκλογής τιθής»* και *«Περί δοκιμασίας γάλακτος»*, *Γυναικείων* Β 19 και 22 αντίστοιχα, που έκτοτε διατηρήθηκαν.

Στις περιπτώσεις που δεν βρίσκεται βυζάστρα για το θηλασμό του βρέφους τότε συσταίνει να δοθεί γάλα ζώου, αναφέροντας τις νέες γνώσεις της χημείας, ότι το γάλα «της όνου ή φοράδας» είναι ανάλογο με το γάλα της γυναικός. Μάλιστα στα 1799 ο ιατρός Μανουήλ Σαρής ο Τενέδιος⁴ σημειώνει ότι *«η ίππος δίδωσι το γλυκύτερον γάλα από όλα τα ζώα, μετ' αυτήν η όνος και ταύτης έπεται η γυνή»*.

Σχετικά με το γάλα της αγελάδος ο Ηπήτης παρατηρεί ότι έχει διαφορετική σύσταση από το γάλα της γυναικός. Είναι *«πλέον βουτυρώδες και τυρώδες»*, γι'

αυτό και δεν θα πρέπει να δίνεται άκρατο γάλα στο νεογνό, αλλά αραιωμένο με άλλο υγρό ή νερό έως τον έκτο μήνα. Σημειώνουμε ότι μεταφράζει τη γαλλική λέξη «biberon» ως «υελοβυζιον» ή «βυζοαγγειον». Επίσης, συνιστά τη μικτή διατροφή με γάλα και με «καλοβρασμένον ζωμίον» με αλεύρι, λίγη ζάχαρη τονίζοντας ότι όσο πιο μικρό είναι το βρέφος τόσο πιο αραιό θα πρέπει να γίνεται αυτό το παρασκεύασμα.

Για τη διατροφή μετά τον έκτον μήνα ο Ηπότης συνιστά να δίνουν στο βρέφος «ολίγον κατ' ολίγον» «κρεατοζωμίον κατασκευασμένο με ψωμίον, τέσσερις φορές την ημέρα σε διορισμένες ώρες χωρίς όμως βία ούτε όταν κάθε φορά κλαίει». Για τον απογαλακτισμό συνιστά να γίνεται σταδιακά, διότι ο αιφνίδιος απογαλακτισμός είναι επιζήμιος στη θηλάζουσα και στο βρέφος. Ο θηλασμός θα ελαττώνεται μέχρις ότου το μωρό θηλάξει μία φορά την ημέρα και στη συνέχεια κάθε δύο, τρεις ημέρες έως να φθάσει στην «λησιμόνησί» του, αντικαθιστώντας τον με δόση φαγητών. Ακόμη επισημαίνει τους κινδύνους τους οποίους διατρέχει η γυναίκα από την αποφυγή του θηλασμού τονίζοντας ότι «αι μη θηλάζουσαι λεχούσαι εισίν υποκείμεναι εις πολλοτάτας αρρωστίας» που είναι «πόνος, φλεγμονή, εμπύησις, σκληρότης, καρκινώματα των βυζίων ή μήτρας, πυρετός, θανάσιμοι μεταστάσεις εις τον εγκέφαλον ή εις τον πνεύμονα». Και στα μωρά η αποφυγή του θηλασμού έχει ως επακόλουθα «ίκτερος, ατροφία, έκτηξι, άφθαι, εμφράξεις, διάρροια».

Ο ιατρός Πέτρος Ηπότης αναφέρεται και στη δοξασία που επικρατούσε ότι τα γεννηθέντα επτά μηνών ζουν, ενώ αντιθέτως τα οκτώ μηνών αποβιώνουν σημειώνοντας ότι «αμαθείς και δεισιδαίμονες μαιάι καταπίθουν συχνάκις τους γονείς ότι τα επταμηνιαία νήπια εμπορούν να ζήσουν, τα οκταμηνιαία όμως όχι», με αποτέλεσμα οι γονείς να μην τα φροντίζουν και να στερούνται τα παιδιά στα οποία, όπως παρατηρεί «η φύσις είχε χαρίσειν τελειότερα και ισχυρότερα όργανα διά να αντισταθούν εις την επίρροισαν του έξω κόσμου». Προσθέτουμε ότι τα ίδια γράφει και ο Ρήγας Βελεστινλής στο «Φυσικής απάνθισμα», Βιέννη 1790, σελ. 149, ο οποίος τονίζει ότι «είναι απάτη και πλάνη του κοινού λαού ότι τα οκταμηνιαίκα παιδιά αποθνήσκουν και τα επταμηνιαίκα ζούν», παραθέτοντας μάλιστα και σχετική επεξηγήση από την ανακοίνωση της «Ιατρικής Ακαδημίας της Φραντζας» που προσκαλούσε τους γονείς να φέρνουν στο Νοσοκομείο των Παρισίων τα οκταμηνιαίκα για να τα εξετάζουν οι χειρουργοί και να τα δίνουν σε βυζάστρες με ανάλογο μέγεθος στήθους με το στόμα των βρεφών. Η αντίληψη αυτή ότι τα οκταμηνιαίκα δεν ζουν έχει τις ρίζες της στους αρχαίους. Μάλιστα έχουμε έργο του Ιπποκράτους με τίτλο «Περί οκταμήνου εμβρύου», στο οποίο σημειώνεται ότι τα οκτώ μηνών έμβρυα δεν ζουν.

Ο Ηπότης συμβουλεύει να μη δένουν τον ομφαλό κοντά στο δέρμα για να μην δέσουν και την υπάρχουσα ομφαλοκήλη. Συνιστά να περιποιούνται τον ομφαλό για να αποφευχθεί η «φλόγωσις, η εμπύησις του περιτοναίου, αιμορραγία δυσεμπόδιστος, θανάσιμος πρόπτωσις των εντέρων». Επίσης να εξετάζουν το νεογέννητο αν έχει «ατρησία» κανενός φυσικού στομίου, το οποίο με τη «χειρουργική τομή δυνατόν να διορθωθεί. Απαγορεύει να κόπτον τον χαλινό της γλώσσης, «το υπογλώσσιον νήμα», όπως το αποκαλεί, διότι δυνατόν να προκληθεί αιμορραγία «φλόγωσις της γλώσσας» με αποτέλεσμα να εμποδισθεί ο θηλασμός και ακόμη συνιστά να μην

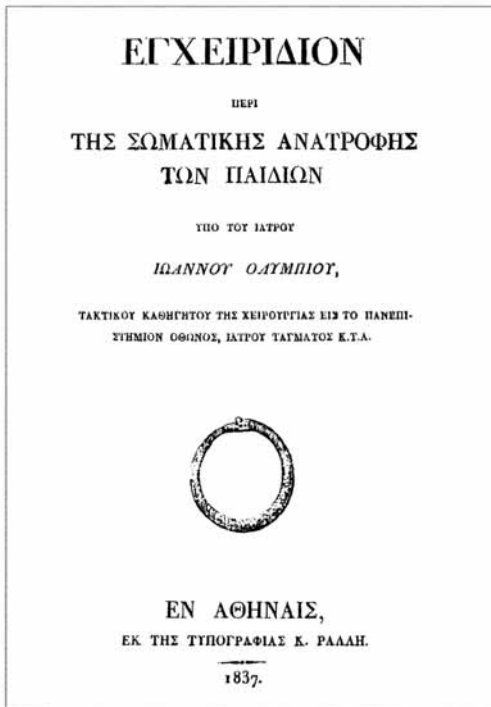
πιέζουν τους διογκωμένους μαστούς των νεογνών. Ο Ηπότης αντιτάσσεται στην διατυπωθείσα άποψη από τον «Λόγκιο και Ρουσσώ», (John Locke, 1632–1701), ότι θα πρέπει τα αριγενήτα βρέφη να πλένονται με ψυχρό νερό προς «δυνάμωσίν των». Παρατηρεί ότι το ψυχρό ύδωρ είναι εχθρός του «αριγενήτου νηπίου» και συνιστά τα χλιαρά λουτρά. Με το πλύσιμο του χλιαρού νερού θα προφυλαχθεί από τις «εκθλίψεις (excoriations)», όπως αποκαλεί το παράτημμα.

«Εγχειρίδιον περί της σωματικής ανατροφής των παιδίων»

Πρώτη απόπειρα συγγραφής ελληνικού Παιδιατρικού βιβλίου αποτελεί εκείνη του Ιωάννου Ολυμπίου, (1802–1869), καθηγητού της «Χειρουργίας» στο νεοϊδρυθέν Πανεπιστήμιο Αθηνών (1837), ο οποίος εξέδωσε την ίδια χρονιά στην Αθήνα το βιβλίο με τίτλο «Εγχειρίδιον περί της σωματικής ανατροφής των παιδίων»,² (σχήμα 11×18 εκ., σσ. κ' + 217). Στον πρόλογό του σημειώνει ότι μέχρι το δέκατο έτος της ηλικίας αποθνήσκει το 50% των παιδιών και συμπληρώνει ότι «εις καμμίαν άλλην ηλικίαν δεν παθαίνει ο άνθρωπος τόσα κακά, όσα εις την παιδικήν». Το ίδιο ποσοστό μνημονεύει και ο Αναστάσιος Γεωργιάδης, (1773–1853),

ο μετέπειτα καθηγητής της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών και αποκληθείς Λευκίας, στο βιβλίο του «Αντιπανάκεια», Βιέννη 1810, σελ. 108. Μάλιστα ο Ολύμπιος τονίζει ότι «προς αποφυγήν του μεγαλειτέρου μέρους των δεινοπαθειών του εις την ηλικίαν ταύτην, και δια την παντελή έλλειψιν καλής εις τούτο οδηγίας» έγραψε και τύπωσε το βιβλίο του «χάριν των Ελλήνων, όσοι επιθυμώσι να δώσωσιν εις τα τέκνα των υγειεράν ανατροφήν». Επί πλέον με λύπη γράφει ότι ο «φωτισμένος κόσμος» της Ευρώπης έχει συγγράμματα «περί σωματικής ανατροφής των παιδίων», ενώ «η Ελλάς δεν έχει ουδέ έν ακόμη» παρόμοιο βιβλίο.

Ο Ιωάννης Ολύμπιος επεξηγεί ακόμη ότι έγραψε το βιβλίο «απανθίζων από τα καλύτερα των Γερμανών βιβλία ό,τι καλόν έκρινε και ωφέλιμον εις τους Έλληνας», οι οποίοι θα ήθελαν

Εικόνα 1. Σελίδα τίτλου του βιβλίου του Ιωάννου Ολυμπίου, «Εγχειρίδιον της σωματικής ανατροφής των παιδίων», Εν Αθήναι, 1837

να δώσουν σωστή ανατροφή στα παιδιά τους. Μάλιστα στο βιβλίο αυτό του Ιωάννου Ολυμπίου συναντούμε για πρώτη φορά τον όρο «παιδοϊατρός», (σελ. 126), που αργότερα θα μετατραπεί σε «παιδιάτρος». Την παιδική ηλικία την κατατάσσει σε πέντε στάδια: το πρώτο είναι η ενδομήτριος ζωή, το δεύτερο «ο καιρός της γεννήσεως», το τρίτο στάδιο από τη γέννηση μέχρι την πρώτη οδοντοφυΐα, το τέταρτο μέχρι τη δεύτερη οδοντοφυΐα και το πέμπτο μέχρι την εφηβεία. Αλλά το βιβλίο του διαπραγματεύεται μόνο τις τέσσερις πρώτες περιόδους της ηλικίας του παιδιού.

Δίνει οδηγίες (σελ. 33) για την περιποίηση του στήθους της μητέρας, για να σκληρυνθεί το δέρμα και να μην τραυματίζεται κατά τον θηλασμό, *«αι ρόγαί είναι χρεία να πλένονται πολλάκις πάσαν ημέραν με πνευματώδη υγρά, ρακήν δηλαδή, ρώμιον, νερόν κολονιαόν και τα τοιαύτα»*. Επισημαίνει, (σελ. 57), ότι είναι ασυγχώρητον η λεχώνα να χύνει το πρωτόγαλα ως βλαβερό ή περιττό και να δίνει τις πρώτες ημέρες αντ' αυτού προς εξαγωγή του μηκωνίου *«μάννα, ραβέντι και τα τοιαύτα, ανοίκια καθόλου και βλαβερά εις τον στόμαχον αυτού»*. Τονίζει ότι το *«πρωτόγαλα της κησάσης είναι μάλιστα τοιουτοτρόπως από την φύσιν συνθεμένον, ώστε βάλλει τα έντερα του βρέφους εις μεγαλητέραν ενέργειαν, ζωογονεί την περισταλτικήν κίνησιν και διά τούτο κατορθώνει της κοιλίας την κένωσιν»*.

Ο Ιωάννης Ολύμπιος συσταίνει μετά τη γέννα (σελ. 61) η λεχώνα *«να διάγη ως ανύπανδρος τουλάχιστον τριμηνίαν ολόκληρον»* και τούτο διότι, όπως επεξηγεί, *«η ενωριτέρα σαρκική μίξις εμπορεί να της φέρη αιμορραγίαν, ή πρόπτωσιν της μήτρας, ατονίαν μεγάλην εις τα γεννητικά μόρια, λευκόρροϊαν πολυχρονίαν, γενικήν αδυναμίαν και καταστροφήν της υγείας, ασυλληψίαν»*.

Το Τρίτο μέρος του βιβλίου είναι αφιερωμένο στη «Σωματική ανατροφή του γεννηθέντος έως το έβδομον έτος» και αναφέρεται στην «Τροφή του νηπίου» (σελ. 63–74), που περιέχει τα επί μέρους «Ανάγκη να βυζάνεται το παιδίον από την ιδίαν εαυτού μητέρα». Βλάβη από το συχνόν και άτακτον βύζασμα. Ποσόν τροφής του βυζανομένου. Θέσις αυτού όταν βυζάνεται» και συμπληρώνει ότι εάν μετά τρεις μήνες στη θηλάζουσα μητέρα έρθει η έμμηνος περίοδος να μην σταματήσει, αλλά να συνεχίζει τον θηλασμό. Επίσης, εάν αρρωστήσει η θηλάζουσα μόνο ο θεράπων της ιατρός θα αποφασίση «την περαιτέρω εξακολούθησιν ή την ευθύς παύσιν του βυζάγματος». Στη συνέχεια, (σελ. 75–85), όταν η μητέρα δεν είναι σε θέση να θηλάσει το παιδί της τότε θα δοθεί στην τροφή ή βυζάστρα. Περιλαμβάνονται τα επί μέρους «Απαιτούμενα αυτής αρεταί σωματικάι-ψυχικάί. Δίαιτα ταύτης. Διάρκεια της θηλάσεως του βρέφους. Απογαλάκτισις. Τροφή μετά την απογαλάκτισίν του».

Το επόμενο κεφάλαιο, (σελ. 86–91), είναι αφιερωμένο στη «Τεχνητή τροφή» με τη χορήγηση γάλακτος από ζώα. Κατάλληλο σημειώνει ότι είναι «πρώτον μεν της γαδάρας, έπειτα της αιγός, τρίτον της αγελάδας και τελευταίον του προβάτου». Το πλέον εύρηστο είναι το γάλα του προβάτου και της αιγός, που θα πρέπει να αραιώνεται με «δύο τριτημόρια νερού θερμού ή εγχυματισμού από πολλά ολίγον μάραθον» μέχρι του πέμπτου ή έκτου μήνα και μετά δίνεται «ανέρωτον ολότελα γάλα» καθώς και μία φορά την ημέρα «ολίγον κουρκούπιον» με γάλα νερωμένο ή ζωμό κρέατος βρασμένο με παξιμάδι και λίγο ρύζι, προσθέτοντας και ένα κρόκο αυγού.

Ακόμη γράφει για την καθαριότητα του σώματος, του χώρου και της ενδυμασίας, (σελ. 91–107) και στη συνέχεια (σελ. 107–114) δίνει οδηγίες για ορισμένα θέματα σχετικά με τους «Κανόνες περί του ύπνου. Νανάρισμα. Κούνια. Υπνωτικά φάρμακα. Βλάβη εκ της συγκοιμήσεως του παιδίου με γηραλέους και φιλάσθενους ανθρώπους. Κλίνη». Με έμφαση τονίζει ότι είναι ασυγχώρητο «να ποτίζωσιν οι μητέρες τα νηπιά των τέκνα ιατρικά υπνωτικά», όπως είναι η «διαβόητος θηριακή» ή άλλα υπνωτικά και συνιστά να προσέχουν τις βυζιάστρες και υπηρέτριες οι οποίες τα δίνουν κρυφά στα παιδιά για να τα κοιμήσουν πιο εύκολα. Για την ψυχική πνευματική και κινητική ανάπτυξη του παιδιού μέχρι την ηλικία των έξι-επτά ετών αφιερώνονται οι σελίδες 115–132.

Στο Τέταρτο Μέρος του βιβλίου του Ιωάννου Ολυμπίου περιγράφονται μερικώς «Αρρωστίαι των Παιδιών» με την παράθεση και ξενόγλωσσων όρων. Σκοπός του είναι να ευαισθητοποιηθούν οι μητέρες στις πιο συνηθισμένες αρρώστιες της παιδικής ηλικίας και έγκαιρα να προσκαλούν τον ιατρό. Ο «Πυρετός» είναι, όπως τονίζει, «ή ασθένεια καθ' εαυτήν, ή σύμπτωμα φλεγμονής ή οξέος τινός εξανθήματος». Η «υμενογόνος κυνάγχη (angina membranacea)» παρατηρεί ότι είναι «φλεγμονή του λάρυγγος, της τραχείας και των συνεχομένων αυτής βρογχίων». Μάλιστα αναφέρει ότι απ' αυτήν την ασθένεια το 1807 απεβίωσε το παιδί του Ναπολέοντος Βοναπάρτου, ο οποίος μετά πρόσφερε δώδεκα χιλιάδες φράγκα ως βραβείο σε εκείνον που θα έγραφε την καλλίτερη διατριβή για την θεραπεία της νόσου. Η «υδρογόνος εγκεφαλίτις (Hydrocephalus acutus)» είναι μία άλλη σοβαρή και επικίνδυνη ασθένεια, της οποίας αναγράφονται τα συμπτώματά της. Άλλη αρρώστια είναι ο «τριγμός των νηπίων», όπως αποκαλεί του σπασμούς και το «άσθμα σπασμώδες (Asthma Millari)», από το όνομα του Αγγλου ιατρού, ο οποίος το περιέγραψε στη σχετική εργασία του, «John Millar, (1733–1805), *Observations on the asthma and on the hooping cough*», London 1769».

Στη συνέχεια αφιερώνει κεφάλαιο με τίτλο «Αρρωστίαι όχι επικίνδυνοι», όπως «ίκτερος, οφθαλμία νεογνών, άφθα, λόξιγκας και έμετος, διάρροια και σύγκαιμα». Σε Παράρτημα γίνεται αναφορά στα θέματα «Δαμαλισμός, θωρακόδεσμα των κορασίων, φίλημα των μικρών παιδιών, αμπελοκλάδι». Ο Ιωάννης Ολύμπιος καταπολεμάει μία πρακτική που εφήρμοζαν οι μαμμές να χαράζουν τα νεογνά για να μη τα πιάσει η αρρώστια «αμπελοκλάδι», κάτι κόκκινα ερυθρήματα στο δέρμα των νεογνών, τα οποία προέρχονταν, όπως επεξηγεί, από το πάστωμα με αλάτι και το εν συνεχεία φάσκισμα.

Τελειώνουμε την ανακοίνωση με ένα σχόλιο στην υποσημείωση του Ιωάννη Ολύμπιου στη σελίδα 156 σχετικά με το δαμαλισμό. Γράφει ότι στη Θεσσαλία, στην Ήπειρο και σε άλλα μέρη της Ελλάδος συνήθιζαν να εμβολιάζουν τα παιδιά με εμβόλιο της φυσικής ευλογιάς στο μέτωπο στις παρειές και στους καρπούς και ότι αυτή η συνήθεια ήταν άγνωστη στον ίδιο. Θέλουμε να επισημάνουμε ότι αγνοείται η πρώτη επιστημονική εφαρμογή του εμβολιασμού με υγρό της φυσικής ευλογιάς, που εφαρμόστηκε από τους Έλληνες ιατρούς Εμμ. Τιμόνη, (1669–1720), και Ιάκωβο Πυλαρινό, (1669–1720), οι εργασίες των οποίων δημοσιεύθηκαν στο αγγλικό περιοδικό *Philosophical Transactions* του 1714. Στη συνέχεια άρχισε να εφαρμόζεται η μέθοδος αυτή στην Ευρώπη με σωτήρια αποτελέσματα

μέθοδό τους παίρνοντας υγρό όχι από τις φλύκταινες των νοσούντων ανθρώπων, αλλά από αντίστοιχες των αγελάδων. Η έρευνά μας έχει δείξει ότι δεν είναι μόνο ο Ιωάννης Ολύμπιος, που αγνοεί την αρχή των εμβολιασμών από τους Έλληνες ιατρούς, των οποίων οι εργασίες είναι πρωτότυπες, αλλά είναι και οι μοναδικές που έγιναν στον ελληνικό χώρο. Οι περισσότεροι Έλληνες της εποχής του Νεοελληνικού Διαφωτισμού αγνοούσαν τη σημαντική συμβολή των δύο ιατρών Τιμόνη και Πυλαρινού. Ο Αδαμάντιος Κοραής τους μνημονεύει το 1798 στην Ιστορία της Ιατρικής που μεταφράζει από τα αγγλικά στα γαλλικά. Το γεγονός αυτό δείχνει τη σημασία της σπουδής της Ιστορίας της Ιατρικής.

Για την πρώτη επιστημονική εφαρμογή του εμβολιασμού από τους Τιμόνη και Πυλαρινό σχετικό άρθρο θα δημοσιευθεί σε προσεχές τεύχος του *Δελτίου της Α΄ Παιδιατρικής Κλινικής του Πανεπιστημίου Αθηνών*.⁵

Βιβλιογραφία

1. Καραμπερόπουλος Δ. «Σταύρου Μουλαΐμη, Αντιδοτάριον. Περί των ιοβόλων δηγμάτων, Βενετία 1724: Το πρώτο στα ελληνικά ιατρικά βιβλία;», *Ηπειρωτικά Χρονικά*, τόμ. 37, Ιωάννινα, 2003:483–490
2. Καραμπερόπουλος Δ. Η Ιατρική ευρωπαϊκή γνώση στον ελληνικό χώρο, 1745–1821, *Βιβλιοθήκη Ιστορίας της Ιατρικής* αρ. 1, Αθήνα 2003
3. Ερμής ο Λόγιος, Βιέννη 1816, αναστατική επανέκδοση από το Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, Τόμος Στ΄, Αθήνα 1989
4. Στο: Ανθ. Γαζή, Γραμματική των φιλοσοφικών επιστημών, τόμ. Β΄, Βιέννη 1799:659
5. Καραμπερόπουλος Δ. «Η πρώτη επιστημονική εφαρμογή του εμβολιασμού κατά της ευλογιάς από τους Έλληνες ιατρούς Έμμ. Τομόνη και Ιακ. Πυλαρινό (αρχές 18ου αι.)». *Δελτ Α΄ Παιδιατρ Κλιν Πανεπ Αθηνών*, τόμ. 53, 2006, σελ. 347–351

